

Gyűlölködés, emberi méltóság és szólásszabadság

Interjú Gönczöl Katalinnal¹

– Kezdjük azzal, hogy hol szúrtuk el. Jogilag és a kriminológia szemszögéből hogy fest ma a rendszerváltás óta a gyűlölet-bűncselekmények igazságügyi kezelése?

– Hol szúrtuk el? Mikor kapott gellert ennek a problémának a kezelése?

Úgy érzem, hogy a kezdet kezdetén, az új demokrácia eszmélésének pillanataiban, akkor, amikor az első problémák felmerültek. 1993-ban megalakult a MIÉP, de már ezt megelőzően is terjedt a gyűlöletbeszéd. A gyűlöletkeltés visszaszorítása azonban nem volt számottevő. Sem a hatalom, sem a társadalom reakciója nem volt határozott. Elsősorban a megtámadott kisebbségek követelték azt, hogy a hatalom jelölje ki a határokat. 1992-ben az Alkotmánybíróság hozott egy igencsak idealista, szerintem ortodox-liberális határozatot, amelyben az emberi méltóság védelmével szemben a szólásszabadság védelmének adott elsőbbséget.

Kettészakadt, türelmetlen társadalom

– A rendszerváltás kezdetén nagyobb volt az igény a nyilvánosság, a szólásszabadság deklarálására, mint a jogállamiság egyik garanciájára.

– Igen, de ezt nem lett volna szabad az emberi méltóság védelme elé helyezni. Akkor még csak a halálbüntetés megszüntetésével kapcsolatban elemezték az emberi méltóság tartalmát. Pedig még alaposabban körbe kellett volna járni azt, hogy egy új demokráciában mit jelent az emberi méltóság. A szabadságjogok ugyanis könnyebben definiálhatók, mint az emberi méltóság. Az Alkotmánybíróság Sólyom László elnökleltével kimondta, hogy a büntetőjogi büntetésekkel nem a közvéleményt és a politikai stílust kell formálni, mert ez paternalista hozzáállás. Ennek az akkor talán túl nagyvonalú megállapításnak napjainkban egyre inkább érezhető, súlyos következményei lettek. A határok kijelölésében teljesen igaza volt Szabó András alkotmánybírónak, aki már akkor azt állította, hogy a gyalázkodást, a káromlást és a kifakadást nem lehet büntetőjogilag üldözni. Ez az illemkódexre tartozik, de a büntetőjogilag üldözendő gyűlölet, mint veszélyeztető cselekmény határait pontosabban ki lehet jelölni. Akkor az uszításban jelölték meg a büntetőjogi beavatkozás lehetőségét, csak hogy itt elkövettek egy jelentős hibát. Az alkotmánybírósági határozat szerint ugyanis az uszító tartalmú beszéd csak akkor büntethető, ha meghatározott emberre vagy embercsoportra nézve közvetlen

¹ A Stépán Balázs készítette beszélgetés eredetileg a ciganyvadaszat-per.blog.hu-n jelent meg. Az interjút az érintettek engedélyével közöljük. – A szerk.

és azonnali veszélyt jelent. Szerintem itt tévesztették el az utat, eltévesztették a büntetőjog által követendő határvonalat. Az uszítás amúgy az a gyűlöletkeltés, amely erőszak elkövetésére hív fel, ahhoz indulatokat gerjeszt. Ki tudja azt megmondani, hogy az ezzel kapcsolatos közvetlen és azonnali veszély hol kezdődik? Nincs az a bíró, aki ezt pontosan meg tudná állapítani. Érdekes azonban magának az uszítás fogalmának értelmezése is. 1992-ben Varga Zoltán büntető bíró például egy nyilvános fórumon azt mondta, hogy az uszító tartalmú felhívásnak, a félelemkeltésnek közvetlenül a primer érzelmeket kell megragadnia, meg kell kerülnie a rációt, és a legalantasabb ösztönökre kell hatnia. Ez az, ami a valóságos erőszak közvetlen előkészítése.

– *Ez a definíció tulajdonképpen alaposan leszűkíti az uszítás fogalmát, úgy fest, mintha éppenséggel a kisebbségek elleni verbális támadásokkal szemben lenne megértő...*

– Igen, ez a meghatározás is a szólásszabadság primátusát jelzi. Azt, hogy csak akkor szabad beavatkozni, ha a fizikai veszély közvetlen, világos, egyértelmű, azonnali és elháríthatatlan. Sajó András alaposan elemezte az alkotmánybíróági határozatot, és arra a megállapításra jutott, hogy nem csak indulatosan, hanem hideg fejjel, kimérten is lehet gyűlöletet kelteni. A holokauszt tagadása például hideg fejjel, átgondoltan történik, hamisított történelmi dokumentumokkal alátámasztva.

– *Sőt, sok intellektuális világmagyarázat is született ezzel kapcsolatosan.*

– A jognak természetesen nem az a feladata, hogy szeretetre meg tiszteletre neveljen, pláne, hogy erre kényszerítsen. Ha nem a szólás szabadsága, hanem az emberi méltóság tisztelete az elsődlegesen védett alkotmányos érték, akkor – ahogy ezt Sajó András megállapítja – minden közléssel járó megaláztatás, fenyegetés közvetlenül alkotmányos alapjogokat sért. A gyűlöletbeszéd tilalmának ebben az értékrendben van létjogosultsága. Finomra hangolt kodifikációval kell kijelölni a büntetőjogi fellépés lehetőségét.

– *A verbális rasszizmust elég sokáig, elég messzemenőig tolerálta a társadalom.*

– Nem az egész a társadalom. A veszélyeztetett kisebbségi csoportok folyamatosan érezhették azt, hogy komolyan megriasztják, adott esetben félelemben tartják őket. Főleg az idősebb generáció volt nagyon érzékeny, és hangot is adott nemtetszésének. Ez nyomon követhető a sajtóban, az irodalmi művekben. 1992–93 óta a félelem befészkelte magát a társadalomba, és azóta gerjesztik, gerjesztődik.

Magyar Gárda

– *Hogyan értékeli, a verbális rasszizmus hogyan billent át az erőfölény nyílt erőfitogtatásába, az erőszakoskodás területére, a kisebbségek elleni akciók megszervezésére, a kisebbségek durva inzultálására vagy közvetlen fenyegetéséhez?*

– A MIÉP képviselői indították el a parlamentben a rasszista kiho-

násokat. 2003-ban a Jobbik Magyarországért Mozgalom, 2006-ban a Hatvannégy Vármegye Mozgalom lépett a színre, és magalakult a Magyar Gárda is. Ezek a csoportosulások nyíltan vállalják és hirdetik a fajgyűlöletet, a zsidó- és cigányellenességet. A rendszerváltás óta a futballmecsceken teljesen nyíltan folyik a zsidózás. A futballklubok körül kialakult körök, társaságok nyíltan vállalják a gyűlölködést, esetenként tettelegesséig hevülnek az indulatok. A televízió ostrománál legtöbben ezeket a csoportokat vélték felfedezni.

– Az erőszakoskodás pedig lassanként beépült ezeknek a csoportoknak a viselkedési kultúrájába.

– Az erőszak kultusza adva volt, különféle folyamatok gerjesztették. De a nagy gondok a „miért szabad?” kérdéssel kezdődnek. Ha a foci pályán szabad, akkor mi tiltja, hogy máshol visszafogják magukat? Ha pedig „van rá igény”, miért ne lehetne az ordas eszméket, a rasszista indulatokat máshol is terjeszteni?

– A tettelegesséig fajuló indulatok tulajdonképpen 2006 őszén szabadultak el.

– Október 17-én szabadultak el igazán, de én még a következő év március tizenötödikén is éreztem a levegőben.

– Mit tehet a büntetőjog, milyen eszközei vannak, mennyire lehet képes viszaszorítani a rasszista indulatokat, a gyűlöletkeltést?

– A büntetőjognak világosan és egyértelműen kell meghatároznia a tilalmazott magatartások körét. Ezt követeli meg az emberi méltóság, a szexuális, a származási, nemzeti és kisebbségek védelme. Ha a jogalkotásra gondolunk, ott nagyon sok mindenre tekintettel kell lenni. Elsősorban arra, hogy egy demokráciában védeni kell a kisebbségi csoportok tagjainak emberi méltóságát. De vigyázni kell a védelemmel is, mert ha valami tiltott cselekmény, az bizonyos extrém csoportok számára önmagában vonzerőt jelenthet, hiszen a gyűlöletkeltés szereplési lehetőséget teremt számukra, odafigyelnek rájuk. Különösen a média a vevő az ilyen akciókra, és bő terjedelemben, nagy hírverést kelt az esemény körül.

– Milyen büntetések lehetnek célravezetők?

– 2010. április 10-e óta tiltja a Büntető törvénykönyv a holokauszt tagadását, ez volt a szocialista kormány egyik utolsó jogalkotási lépése. Jellemző módon a Fidesz tartózkodott a szavazástól. 2012. április 13-án született az első ítélet. Ez viszont példaértékű volt. Az elkövető részt vett egy holokauszttagadó demonstráción, feljelentették, eljárás indult ellene. Egy év hat hónap, három évre felfüggesztett szabadságvesztés büntetést kapott. Az ítélet előírja, hogy három év alatt többször meg kell tekintenie a Páva utcai zsidó emlékhelyet, vagy saját költségén meglátogathatja a Jad Vasemet vagy Auschwitzot. Feljegyzéseket kell készítenie arról, hogyan alakult a véleménye. A bíró pontosan beletalált a cselekmény társadalomra veszélyességének motívumaiba, és azzal, hogy most szembe-síti az elkövetőt tettének lényegével, és fel kell dolgoznia a történelem e fejezetét, a büntetés akár el is érheti a célját. Kíváncsi vagyok a történet végére.

– *Vita alakult ki a büntetésről, nagyon sokan erőtlennek, szimbolikus jelentőségűnek tartják az ítéletet. Önnek mi a tapasztalata?*

– Akkor lehet sikeres, ha az illető segítséget kap a pártfogó felügyelőtől, a Páva utcai emlékhely munkatársaitól, és nem egyedül kell kóborolnia ott. Nem láttam az írásbeli ítéletet, de a bírónő különféle magatartási szabályok betartására kötelezheti az elkövetőt, nem tudom, hogy elő van-e ott írva az, hogy a pártfogó is rögzítse a megfigyeléseit, tapasztalatait. Nem azt várom ettől az elkövetőtől, hogy teljesen átalakítsa a nézeteit, de okvetlenül szembesülnie kell azzal, hogy tényszerűen tarthatatlan az, amit állít. És közben megtapasztalja, hogy hogyan vélekednek a másik oldalon. A kriminológiai tapasztalat az, hogy a holokauszttagadás és a gyűlölet-bűncselekmények általában megdöbbenítő ismerethiányon alapulnak. Közülük legtöbbször olyasmit gyűlölnék, amiről szinte semmit sem tudnak. Szóbeszéd, téves információ alapján, hétköznapi tapasztalatokkal alá nem támasztható buta közhelyek alakítják véleményüket, szélsőséges álláspontjukat.

Ideáltípus a focihuligán

Esetünkben a vádlottak a debreceni focicsapat, a Loki kemény magjához tartoznak, magukat nemzeti radikálisoknak tartják. Tőlük nem idegen a cigányellenesség. A tárgyaláson kiderül, hogy a legtöbbször nem is nagyon értik, hogy mi a baj a cigányokat kirekesztő eszmevilággal. A tanúk legtöbbször a gyilkosságot elítéli, és nem hiszik el, hogy a vádlottak követték volna el azokat, de a cigányellenességet szinte a hétköznapiok velejárójának tekintik.

– *Egy ilyen agresszív csoport létrejöttében mekkora szerepe lehet a közvetlen környezetnek?*

– Vonzóvá válhat az aberrált világszemlélet. Ahhoz azonban, hogy megértsük egy ilyen csapat működését, még mindig vissza kell térni a „hol rontottuk el?” kérdéséhez. Én egyetértek azzal a feltételezéssel, hogy ez a magatartásforma újabb és újabb csoportokat vonz magához. Ideáltípussá váltak a focihuligánok, az erős testalkatú, rettenthetetlen emberek. Főleg, aki szóbeli hatósági figyelmeztetéssel megússza azt, hogy üres sörösüveget hajigál a pályára, vagy megfenyegeti, megveri a játékvezetőt. Magyarázatra szorul azonban az, hogy kellő eréllyel lép-e föl velük szemben a rendőrség. Már a szocializmusban is létezett a focihuliganizmus, és folyt persze zsidózás is. Csakhogy akkor annak ott szigorú következményei voltak. A puha diktatúra alatt szigorúbban léptek fel az ilyen típusú garázdasággal szemben. Én most azt érzékelem, hogy 1993 óta egyes hatalmi csoportok csendes támogatást adnak a rasszista megnyilvánulásoknak, vagy legalábbis nem elég erősen lépnek fel velük szemben.

– *Ön mit hiányol?*

– Nem léptek föl kellő eréllyel a MIÉP-pel szemben. 1993-ban, Csúrkát kizárták ugyan a pártból, de nem volt kibeszélve a konfliktus, a közbe-

széd sem fordított kellő figyelmet erre, nem volt tömegeket megmozgató jelentős tiltakozás.

– Ebben az időszakban kezdtek egyfajta polgárjogot nyerni a kisebbségek elleni indulatok?

– Igen, és 2006 környékén már erősebb politikai támogatottságot kaptak azzal, hogy a köztársasági elnök nem szólalt meg, vagy ha igen, akkor kétértelműen fogalmazott, a tv-ostrom és a cigánygyilkosságok alatt is. Nem volt markáns véleménye, nem ment el a temetésekre, nem kondoleált még akkor sem, amikor már nyilvánvaló volt, hogy a tettesek módszeresen támadják meg és gyilkolják a cigányokat.

– Úgy tűnhetett, mintha a szolidaritást eltolná magától.

– Nálam akkor kérdőjeleződtek meg a francia forradalomtól származó szólásszabadság felmagasztalt értékei, amikor a magyar politikai elitnek csak egy kisebb része érezte úgy, hogy kötelessége részt venni a cigánygyilkosságok áldozatainak temetésén, részvétet nyilvánítani és tiltakozni. De a magyar társadalmat senki sem mozgósította arra, hogy együtt tiltakozzon a gyalázat ellen, hogy nagyon sokan együtt kimondják azt, hogy ezt nem tűrjük tovább. A pártok sem tiltakoztak elég hangosan, a társadalmi szolidaritás elapadt, a tárgyalásról alig-alig tudósítanak az újságok, az elektronikus orgánusok.

– A nagy visszhangot kiváltó, erőteljes demonstrációkat hiányolja?

– Igen, ennek összetartó ereje lett volna a másik oldalon, az áldozatok és a rasszizmust elutasítók körében.

– Sokkal jobban össze tudott volna zárni a társadalom.

– Nézze, Göncz Árpádról nem tudom elképzelni, hogy ne ő lett volna az első, aki részvétet nyilvánít, és elmegy a temetésekre.

– Az első három vádlott annak idején részt vett a Magyar Gárda eskütételén, amelyen megjelent Für Lajos, az Antall-kormány volt honvédelmi minisztere is. A vádlottak komolytalannak találták az avatást, erőtlennek a Gárdát, pedig annak létrejötte új fejezetet nyitott a romákkal való együttélés történetében. A Gárda színrelépése tovább fokozta a társadalmi megosztottságot, pártolói erőre kaptak, a rasszista szemlélet pedig támaszt talált a paramilitáris szervezetben.

– A „hol rontottuk el?” kérdéskörében új fejezetet nyitott a gárda eskütételes, díszpompás parádézása az elnöki rezidencia előtti téren, és a köztársasági elnök ismét nem szólalt meg. Nem kétlem, hogy abban a pillanatban nem volt a rezidencián, de azt kétlem, hogy ne lett volna alkalma kifejezni az álláspontját. Úgy látszik, erről nem volt mondanivalója. És ezek a ki nem mondott szavak, meg nem tett gesztusok óhatatlanul megerősítik azok önbizalmát, akik a rossz oldalon állnak, és azt hiszik, hogy nekik ezt szabad. Volt olyan, magát konzervatív értékek alapján meghatározó politikai párt is, amelyik egyáltalán nem volt hajlandó nyilatkozni. És én hiányoltam az egyházak egyértelmű fellépését is, holott a híveik körében ki kellett volna állniuk, főként azoknak, akiknek közösségeihez cigányok is tartoznak. Egyedül talán az evangélikus egyház emelte fel a szavát a cigánygyilkosságok idején.

– A Magyar Gárda fellépése, a vele szemben hosszú ideig tanácstalan, illetve erőtlen határozatlan politika nyilván ösztönözte a hasonló paramilitáris szervezetek létrejöttét, meg is szaporodtak az ilyen alakulatok, a Betyársereg és egyebek, Debrecenben a gyilkosságsorozat előtt működött a Véres Kard, a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség, különféle ad hoc alakulatok. Ezek a csapatok pedig bonyolult, nem egyszer ellentmondásos viszonyban állnak egymással.

– Bátorítják egymást, de lehet úgy is bátorítani, hogy nem ítélik el határozottan és kategorikusan ezt a tevékenységét, hanem félrenéznek.

– Mi lehetett a tétovaság oka? A Magyar Gárdát hosszas huzavona után betiltották, a jogszabály azonban körülményes, nehezen alkalmazható, nem zárja ki kategorikusan a hasonló, átkeresztelt, rendteremtésre összeálló szabadcsapatok létrehozását.

– Most sem tapasztalható egyértelmű kiállás velük szemben.

– De megpróbálták kiszorítani, legalább a közterekről. A Gyöngyöspatai konfliktus után, igaz egy hónappal a járőrözés befejezését követően, megszavazta a parlament az egyenruhás bűnelkövetésre vonatkozó jogszabályt. Igaz, ehhez hozzájárult, hogy Gyöngyöspatán a rendőrségnél sokkal kezdeményezőbbben léptek föl az egyenruhás szabadcsapatok. A lex gárda ellenére a csapatok újjászerveződtek más formában, itt is, ott is felbukkannak, riadalmat okoz megjelenésük. Gyöngyöspatán például a rendőrség csak arra ügyelt, nehogy elcsattanjon az első pofon.

– A rendőrség tehetetlenkedett, mást nem is tehetett volna, hiszen nem volt pontos politikai „megrendelés”, nem lehetett pontosan tudni, hogy a hatalom mit várna el tőlük, nem tudták, mikor, hogyan avatkozzanak az eseményekbe.

– Az a rendőri vezetés gyenge, amelyik bizonytalan. Keressen fel egy rendészeti honlapot, rendészeti szakemberek számtalanszor megírták, hogy a magyar rendőrség a rendszerváltás óta gyakran azért keveredett bizonytalan helyzetekbe, mert nem ismerte pontosan a hatalom szándékát. A rendőr nálunk a politikai akarattól függetlenül azért nem tudja a szakmáját gyakorolni, mert a rendőrség működését nem védik, nem szabályozzák kiérlelt és koherens hivatásrendbeli, garanciákkal ellátott normák. Világos és markáns hivatásrendi szabályok nélkül pedig nincs magabiztosan eljáró rendőrség.

A gyűlöletkeltés lélektana

– A vádlottak azt tervezték, hogy akcióikkal polgárháborút robbanthatnak ki a cigány és nem-cigány lakosság között. Elképzelhetőnek tartja, hogy komolyan veendő feszültséget okozzanak, a szembenállást a végsőkig fokozzák, vagy ez csak egy ostoba forgatókönyvnek tekinthető?

– Azt, hogy ezek az emberek mit forgattak a fejükben, mi volt a céljuk, nem tudom. Az világos számomra, hogy a legrosszabb értelemben vett erőszak-demonstráció, erőfitogtatás zajlott. „Mi erősebbek vagyunk, mint a rendőrség” – gondolhatták az elkövetők. Azt képzelhették, hogy a falu népét megoszthatják, és azoknak a pártjára állnak, akiknek szerintünk igazuk van. Eddig biztos, hogy el akartak menni, igazolva érezték

tetteiket, mert bizonyos körökben hirtelen megnőtt a népszerűségük is. A magányos vagy kiscsoportos tömeggyilkos leghitelesebb leírását én Gellért Tamás *A lézeres gyilkos* című tényregényében találtam meg. Ez a valóságos történet Svédországban játszódott. Szerintem ezek a sorozatos gyűlölet-bűncselekmények nem feltétlenül állnak szoros kapcsolatban a létező és érzékelhetően fajgyűlölő, formális vagy informális társadalmi szervezetekkel. Ez a csapat teljesen önállóan, maga is tervezheti a saját gyűlöletéből fakadó cselekedeteit, és nem feltétlenül megbízásból cselekszik, hanem úgy érzi, hogy hőstettet hajt végre. A cselekményeket követően pedig valamilyen lelki kielégülést érezhetnek. Nem kell hozzá feltétlenül szervezett háttér, elég hozzá az a meggyőződés, hogy küldetésük van.

– *Küldetéstudata van az elkövetőnek? Hogy jön létre a csoport, hogyan talál-
nak egymásra, és mi tartja össze a tagokat?*

– En ezt inkább hamis küldetéstudatnak nevezném. A legtöbben kettős életet élő, lelkiileg sérült emberek. A csoport lelki kapcsolaton alapul, általában van egy erős vezető egyéniség, aki erőteljesen motiválja a többieket abban, hogy a gyűlöletüknek tettekben kell megnyilvánulnia. Végre kell hajtani a gyilkosságokat ahhoz, hogy bizonyítani tudjanak a világnak, akár fölfedezik őket, akár nem. Ez hasonló a háborús logikához, de ott ennek a folyamatnak tömegek a részesei. A globalizáció jelenlegi állapotában azt látjuk például Norvégiában, Svédországban és Amerikában is, hogy nem súlyos pszichopata, hanem gyakran teljesen normálisnak tűnő ember a tömeggyilkos, aki amúgy az átlagos civilek életét éli, a környezete számára nem feltűnő, de személyiségében ott van egy gyűlölet szülte, hamis küldetéstudat. Ez a belső, olthatatlan vágy készíteti arra, hogy a másik ember, a „más ember” életét kioltsa.

– *Kell a csapatnak külső készítés vagy visszaigazolás arról, hogy helyes, amit tesznek, jó úton járnak, kívülről helyeslik, esetleg támogatják is őket, és egyetértenek velük?*

– Kell a visszajelzés. Igénylik, hogy foglalkozzanak velük. Figyelik a visszhangokat, és meglegedetten nyugtazzák, ha folyamatosan beszélnek róluk, a sajtó beszámol a bűncselekményekről, és ott vezető témaként jelennek meg a szörnyetteik. A negatív, az őket támadó beszámolók, a tiltakozások is őket igazolják, hiszen általában azok tiltakoznak, akiket ők gyűlölnek, és azoktól származik az elismerés, akikkel egy érzelmi platformon érzik magukat. Ez megerősítést jelent számukra.

– *Mennyire tudatosan választják ki az áldozataikat?*

– Jellemző is, meg nem is, de azt hiszem, ennél a bűncselekmény-sorozathoz jellemző volt. A megtervezett bűncselekményeknél kiválasztják az áldozatokat, hiszen valami céljuk van vele. Egyrészt felháborodást akarnak kelteni, másrésztől elismerést kívívni. Én ebben az esetben azt sejtem, hogy egyértelművé akarták tenni a cigánygyűlöletet, és ehhez kellett az a magányos özvegyasszony áldozat, aki egyedül nevelte a gyermekét. Ezzel próbálták jelezni, hogy nem a „rossz cigánnyal”, hanem általában a cigánysággal van bajuk. Meg akarták osztani a társadalmat, ami sikerült is nekik. Néhány beszámolóból azt vettem észre, hogy az

érintett falubeliek arcán ott volt az általuk ismert áldozatok iránti együttérzés, a fájdalom, a részvét nyoma. A társadalom nagyobb részéből viszont, amely távol él a kisebbségi és többségi kultúra konfliktusaitól, mindez igencsak hiányzott.

– Jellemző, hogy az ilyen bűncselekmények elkövetői megpróbálják kibeszélni magukból a történeteket?

– Nem mindig. Szerintem nagyon odafigyelnek, hogy mit mondanak a környezetükben az emberek, de a világ minden kincséért sem provokálják őket. Elég, ha beszélnek róluk. A bűneset egyébként népszerű beszédtema. Ők elégedettek azzal, ha a címdalra kerülnek, ha a televízió beszámol tetteikről. Viszont nem hiszem, hogy meg akarták osztani a titkaikat, hiszen ha azt sokan tudják, akkor könnyebben lebukhatnak. A saját politikai közösségüktől, ha indirekt módon is, kaphattak pozitív visszajelzést.

– Hogy jön össze egy ilyen csapat? Úgy tűnik, hogy van egy ideológus, aki összekapja a társaságot, van, aki megtervezi és levezeti a támadást, és van egy-két végrehajtó.

– Nagyon erős a csoport hierarchikus tagozódása, és az első bűncselekmények után a hierarchia szorosabbra zár, már van mitől együtt félniük, van mit együtt rejtegetniük, figyelnek egymásra, és tartanak is egymástól. De nem biztos, hogy testi-lelki jó barátok. Az sem biztos, hogy alaposan megbeszélik egymással az eseményeket, talán nem is tudnak többet egymásról, mint hogy ki mit szeret enni, inni, az sem biztos, hogy ismerik egymás magánéletét. Ez nem egy „majdnem családi jellegű” csoportosulás. Ebben a társaságban nem is mindig a barátság vagy a tartalmas emberi kapcsolat dominál.

– Várható volt, hogy egyszer csak fölbukkan egy ilyen csapat Magyarországon?

– Európa számos országában sérülékeny a demokrácia, közte Magyarországon is. Ezekben még nem stabilizálódtak a demokratikus intézmények, és nagy a határozatlanság a „mit szabad, mit nem szabad” értékek világában. Itt a tolerált, túrt, tiltott viselkedések szabályai gyakran változnak. És eközben a társadalmi élet minden területén kialakult egy jelentős biztonsághiány, így az egészségügyi ellátásban, az oktatásban, a gyerekek jövőjével, a munkahellyel kapcsolatosan, a családok számára szinte megszűnt a tervezhetőség. A biztonsághiány rendkívüli módon átalakítja az értékrendet, ebben már az érzelmek dominálnak és eluralkodik a szorongás. A szakma ezt az 1970-es években „morális pániknak” nevezte. De amit mi tapasztalunk, az már nem pánik, hanem tartós állapot. Norvégiában a tavalyi tömeggyilkosság után az történt, hogy még mielőtt a helyzet eszkalálódhatott volna, kibontakozott egy rendkívül erős és határozottan elutasító, tiltakozó, a társadalmi szolidaritást kifejező politikai válasz. Tiltakozó tömegtüntetéseket szerveztek, és a többség együtt gyászolta az áldozatokat. Neves személyiségek egy pillanat alatt a helyszínen voltak, és egységet mutattak abban, hogy rendkívül nagy részvétellel vannak az áldozatok és azok családtagjaik iránt. Felbukkanhatnak ilyen terrorcsapatok vagy terrorcselekmények mindenütt, ahol a biztonságér-

zet hiánya miatt az ember az ellenséget a gyűlölet tárgyává teszi. Ez a folyamat elvezethet a gyűlölet-bűncselekményhez is.

– Ön a norvégok határozott, gyors tiltakozását hiányolja Magyarországtól? A politika tétova, nincsenek nagy látványos jól megszervezett tüntetések.

– Csak a kisebbségi szervezetek vonultak ki tiltakozni. Pontosan látható volt, hogy kik szervezték a demonstrációkat, kik jelentek ott meg, és hányan voltak.

Mélyszegény kisebbség

– Az európai elnökség ideje alatt a magyar kormány szorgalmazta, hogy minden tagállam készítsen nemzeti romastratégiát. Magyarország is hozzálátott, de az etnikai program helyett mélyszegény stratégia született. Balog Zoltán egyszer úgy fogalmazott még államtitkár korában, hogy a mélyszegénységet kell orvosolni, és nem a mélyszegény réteg egyik, etnikai kisebbségét.

– Ezzel én egyetértek. Most a mélyszegénységgel kell megküzdeni, amelyet az emberek hetven-nyolcvan százaléka azonosít a cigányproblémával, holott ez nem így van, a mélyszegénység nemcsak a cigányság problémája.

– Térjünk vissza a támadássorozathoz. Az akciózás, a fegyverek elég sok pénzbe kerülhettek, úgy tűnik, a vádlottakat a háttérből pénzelték, támogatták.

– De mit kellett támogatni? Ezeket az embereket anyagilag nem kellett támogatni.

– A támadássorozat milyen reakciókat válthat ki a társadalomban? Szolidaritást vagy az áldozatokkal szembe forduló dühöt, vagy éppen a támadókkal szemben megértő a többség a mai Magyarországon? Vagy éppenséggel fokozza a cigányság kítaszítottságát?

– A legnagyobb csalódás akkor ért bennünket, amikor a nagyon csekély szolidaritást kellett meg tapasztalnunk. Nem sokkolta a társadalmat, hogy létrejött a cigányság irtására szerveződő csoport, amely, úgy tűnik, profi módon, körültekintően, pontosan eltervezve, rövid idő alatt fél tucat gyilkosságot követ el. Elképzelhető-e egy demokratikusan működő társadalomban, amelyen végigment a második világháború, hogy az érintett településen fel akarják állítani az áldozatok emlékhelyét, és ez ellen a helybeliek tiltakoznak? Itt, azt hiszem, a magyar társadalom súlyos erkölcsi válságáról van szó, amelyben az egyik ember élete és a másiké nagyon különböző értéket képvisel. Ez rendkívül fájdalmas tapasztalat, még akkor is, ha tudom, hogy a demokrácia kifejlődése, értékrendjének elfogadása és elsajátítása rendkívül hosszadalmas folyamat. Itt még a liberális média sem tudta a dolgát. A pártok sem mozgósítottak kellő intenzitással. Pedig a szolidaritás pozitív érzelmeit kellett volna megmozgatni.

– A vádlottak nagy jelentőséget tulajdonítanak a tetoválásoknak. Kiss István-nak horogkereszt van a lábszárán, Pető Zsolt 88-as számmal kódolt Heil Hitler!-t

rajzoltatott a nyakszirtjére, a tárgyaláson legtöbbször eltakarni sem próbálja. A külsőségek nyilván fontosak, de miből fakad a kirekesztésre irányuló késztetés?

– Egy olyan társadalomban, mint a miénk, bőven méríthettek olyan kirekesztő jelképeket, amelyek az összetartozásukat jelzik, és az egyetértést fejezik ki. Abban a társadalomban, ahol a fiatalság magára hagyatott, értékválsággal küszködő felnőttek világában nevelkedik, ahol a családok többsége nem tudott még alkalmazkodni az új körülményekhez, ahol a középosztálybeli szülők elbizonytalanodása és a folyamatos versenyben keletkezett, felfokozott érzelmek uralkodnak, igen nehéz feladat a pozitív erkölcsi értékrend átörökítése. Itt alakulhat ki leginkább a társadalom kirekesztési „hajlama”. Ha a kirekesztés ellen nem lép fel az egyház, az állam, és fejletlen, bizonytalan a civil világ, akkor nem intézményesül az érzelmek féken tartása, és alig van hajlandóság a másság kultúrájának megismerésére, befogadására.

A győztes mindent visz

– A kormányzás minősége, a hatalomgyakorlás mikéntje, mennyire befolyásolhatja az etnikai konfliktusok kimenetelét?

– A koalícióban működő demokráciáknál – Hollandiában vagy Belgiumban hosszú távon is – jól tudnak együttműködni a pártok. A versengő demokráciában, ahol a győztes mindent visz, a pártok között kialakul az érzelmekre épített versenyszemlélet. A „győztes mindent visz” logikájában az érzelmek diktálnak. Ilyenkor a szakértelem háttérbe szorul. Négy év alatt letarolják azt, amit a konkurens párt kormánya korábban építgetett. Ha az új típusú kormány elsősorban az érzelmekre épít, akkor azt sugallja, hogy a rend a legfontosabb érték. Mit mond a Hatvannégy Vármegye? Hogy mindenáron legyen rend. Mit mond az uralkodó párt? Ugyanezt. Erről Bertrand Russel még 1960-ban a következőket írta: „Kétségkívül jó dolog a biztonság, de ha túlzottan törekszünk rá, fétissé válik. A biztonságos élet nem szükségképpen boldog élet... A biztonság önmagában a félelem által inspirált negatív cél. A sikeres életnek pedig reménytől táplált pozitív célja kell, hogy legyen.”

– A jog nem mindenható, ezt pontosan tudjuk. Mégis mit lehet a jogszabályokkal elérni, megtalálta-e a törvényalkotó a jog szerepét ebben a konfliktusban?

– A jog az együttélési szabályok végső szabályozója. Ezért nem lehet megkerülni az integrációs és a békés együttélési mechanizmusok megteremtését. Ezt a jog támogathatja, de nem pótolja. Hasznos lehet ebben a folyamatban az erőszakmentes konfliktus-feloldási technikák alkalmazása és terjesztése. 2008 telén a Társadalmi Bünmegelőzési Tanács titkársága a kistéleplések és a mediátorok számára pályázatot hirdetett a közösségi konfliktusok békés megoldására. Abból indultak ki, hogy ha a kiképzett mediátornak sikerül egy asztalhoz ültetni az esetenként eldurvult vitában lévő feleket, és ott zavartalanul kibeszélhetik a problémáikat, akkor máris előbbre jutnak a konfliktus feltárásában, adott esetben még arra is van remény, hogy együtt találják meg a megoldásokat. A tapasztalat szerint

az érzelmeket legtöbb esetben sikerült mederben tartani, sőt, racionalizálni. Ott találták meg a jó megoldást, ahol helyben volt egy-egy olyan tekintélyes személy, például fiatalabb nyugdíjas pedagógus, védőnő, aki maga is megértőnek és segítőkésznek bizonyult. Az ilyen személyiségek aktív közreműködésével az egyik helyen például arra az elhatározásra jutottak, hogy a rosszalkodó hátrányos helyzetű gyerekek lakóhelyének közelében közösen építenek játszóteret. Volt, ahol elhatározták, hogy közös erővel rendet raknak az elgazosodott telkeken, és ebben a többségi közösség tagjai segítenek a kisebbségben lévőknek. Néha ordibáltak is egymással, de végül is megfogalmazták, szavakba öntötték mindazt, ami eddig a feszültséget gerjesztette, levezették az indulatokat. Megértőbb, együttműködőbb, segítőkészebb, a másik problémájára nyitottabb gondolkodás vette át az erőszakra ösztönző indulatok helyét.